

PARK NA KARLOVĚ NÁMĚSTÍ

Bohumil Reš

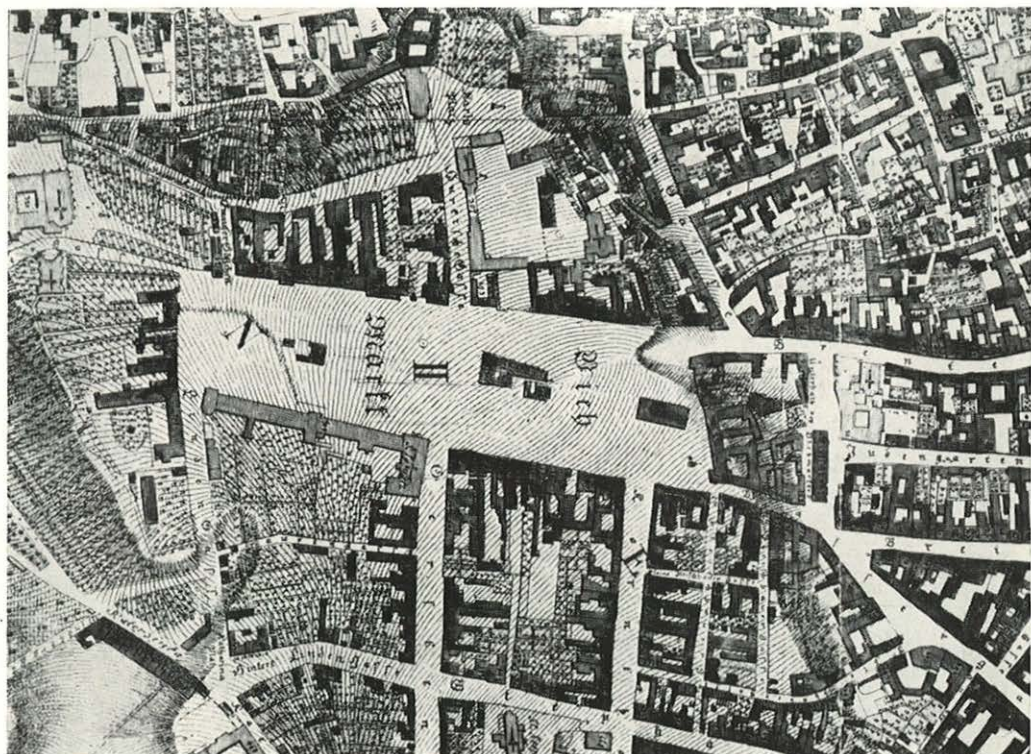
Anna Skalická

Antonín M. Svoboda

Na historickém i současném půdorysu Nového Města, které tvoří důležitou součást historického jádra Prahy, se výrazně uplatňuje Karlovo náměstí (někdejší Dobytčí trh). V historické době plnila tato centrální plocha důležitou funkci městského tržiště. Od druhé poloviny 19. století je Karlovo náměstí městským parkem. V současné době nabývají parkové plochy na významu svým přínosem pro ozdravení životního prostředí, ale zároveň jsou silně atakovány výstavbou, zábořem parků pro zařízení stavenišť, vedením tras liniových staveb. Je proto nutné, abychom si všichni uvědomili celospolečenskou hodnotu parků a zeleně, zejména parků v našem hlavním městě. K tomuto pochopení chceme přispět i tímto příspěvkem o parku na Karlově náměstí.

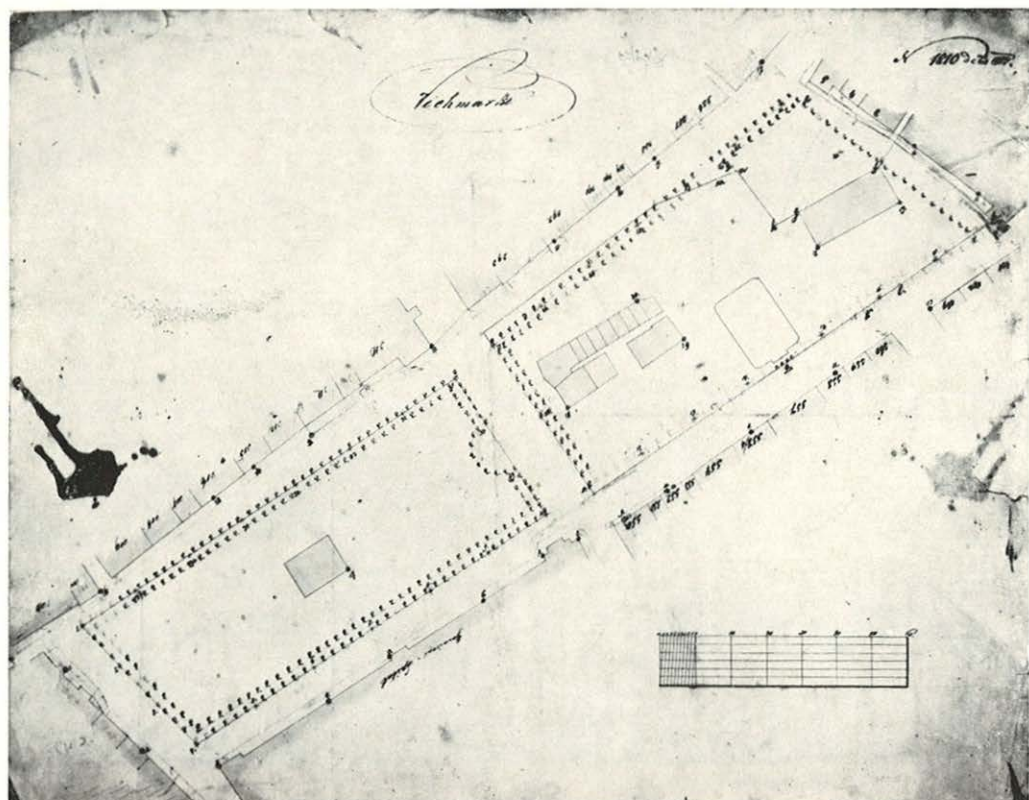
Prostor dnešního Karlova náměstí má bohatou historii. Již za časů Kosmových tu bývalo tržiště. Po založení Nového Města Karlem IV. bylo toto místo, původně zvané CIRCUS NOVAE CIVITATIS, nebo FORUM MAGNUM, ústředním prostorem horního Nového Města. Jižní část dostala, podle trhů s dobytčím, název Dobytčí trh, později se toto pojmenování přeneslo na celý prostor. V polovině 19. století, z podnětu Karla Havlíčka Borovského, dostalo náměstí na paměť zakladatele Nového Města dnešní pojmenování KARLOVO NÁMĚSTÍ. Zde se soustřeďoval nejen obchodní ruch, ale i společenský život. Nebudeme pro nedostatek místa uvádět výčet historických událostí, z nichž některé byly zvláště významné, ale zaměříme se na vznik a vývoj tohoto prostoru jako parkově upraveného náměstí.

Na počátku 19. století nabízel Angličan – lord Findlater, že přemění na svoje útraty Dobytčí trh na velký park po způsobu londýnských square. Tehdejší městská rada s díky tento návrh odmítla.¹ V roce 1836 došlo sice k vysazení několika stromů při jižní frontě náměstí, ale ty brzy zašly (Novotný). Pražská obec v roce 1843 vykoupila a zbourala domky ve střední části náměstí a z popudu hr. Karla Chotka se přistoupilo k přípravným pracím pro sadovou úpravu. Bylo vysázeno lipové stromoradií mezi ulicí Ječnou a všeobecnou nemocnicí a v roce 1847 byla dokončena jednoduchá úprava jižní části náměstí. Na mapě stabilního katastru z roku 1840–1841 je vyznačena úprava této části. V roce 1863 provedl František Malý jednoduchou úpravu i v severní části náměstí. Po vyklizení zbylých nemovitostí (naposled staré slanečkárný roku 1863) bylo rozhodnuto přeměnit plochu náměstí ve velký veřejný park. Plán této úpravy

Dobytčí trh podle Jüttnerova plánu, 1811–1815 (snímek Z. Helfert)

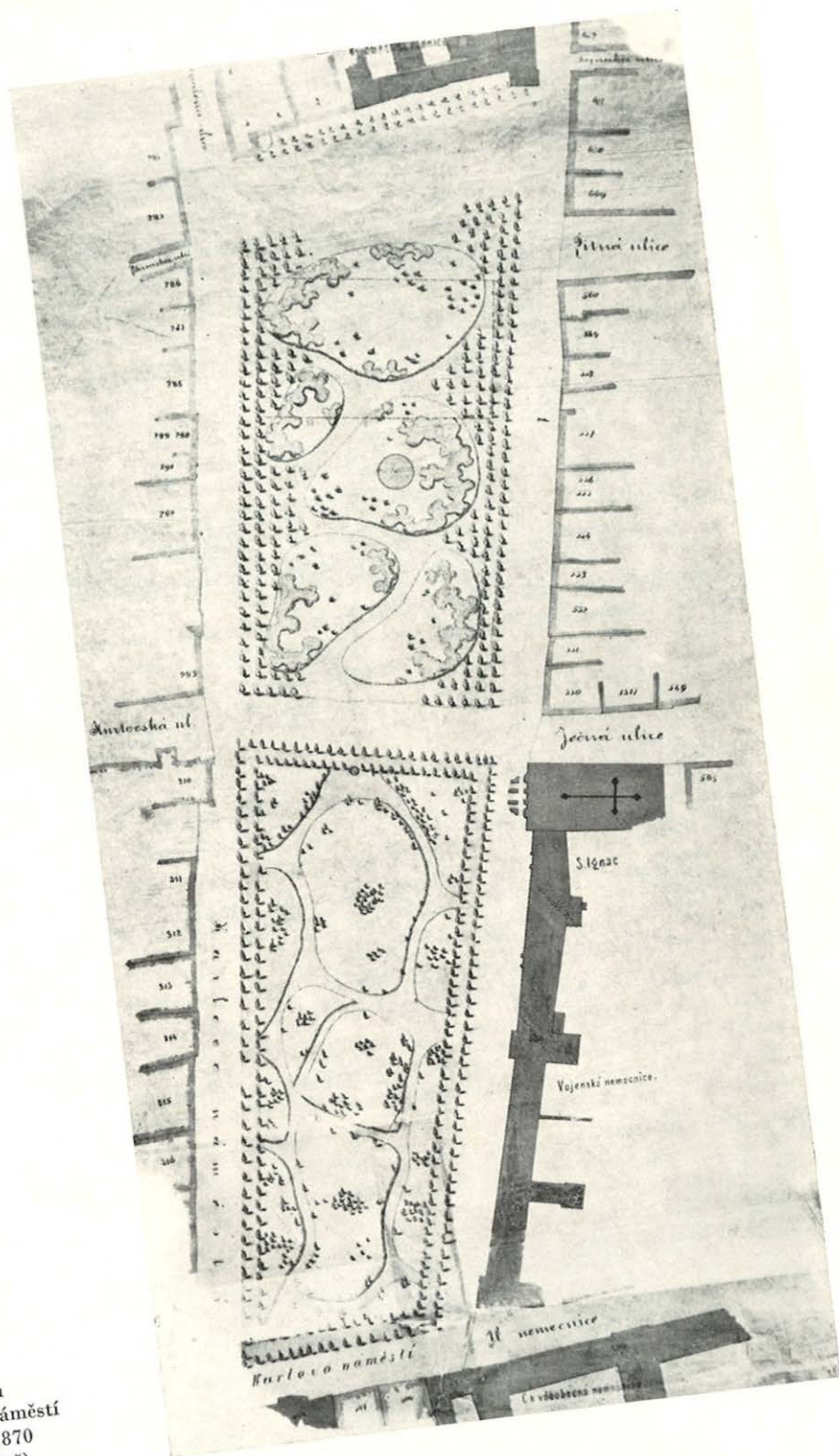
vypracoval v roce 1870 zahradní ředitel Bedřich Wünscher, vlastní úpravy pod vedením Josefa Fialy byly dokončeny v roce 1876. Plán sadové úpravy z tohoto období je uložen v Archívu hlavního města Prahy (sign. 52/40, inv. č. 1588), fotografii Fr. Fridricha uvedl J. Novotný (1970). I když nelze přímo doložit autorství plánu, plánované výsadby odpovídají stavu na fotografii. Ve střední části parku byla umístěna kruhová kašna. Celý prostor je sadovými cestami rozdělen na šestnáct menších ploch, osázených skupinami stromů a keřů. Okraje parku jsou lemovány dvou- až pětiřadými výsadbami stromů. Podle soupisu stromů v pražských ulicích z roku 1886 bylo kolem Karlova náměstí celkem 352 stromů.² V části před Novoměstskou radnicí byl v roce 1881 umístěn pomník Vítězslava Háška od Bohuslava Schnircha. Tato sadová úprava brzy neodpovídala potřebám města a významu tohoto náměstí. Proto v roce 1884 předložil městské radě tehdy nový ředitel pražských sadů František Thomayer návrh na přeměnu celého parku s plány v několika alternativách. Po přijetí tohoto návrhu byla v průběhu roku 1884 a 1885 provedena úprava nákladem 100 474 zlatých (Novotný, J., 1970) do podoby, jejíž koncepce se v podstatě dochovala dodnes. Plánované přenesení pavilónu „Tábor lidu“ z Královské obory v roce 1896 nebylo uskutečněno. V jižní části parku byla v roce 1898 umístěna socha proslulého botanika Benedikta Roezla, jejímiž autory jsou Gustav Zoula a Čeněk Vosmík. Nástupce Fr. Thomayera K. Skalák realizoval některé

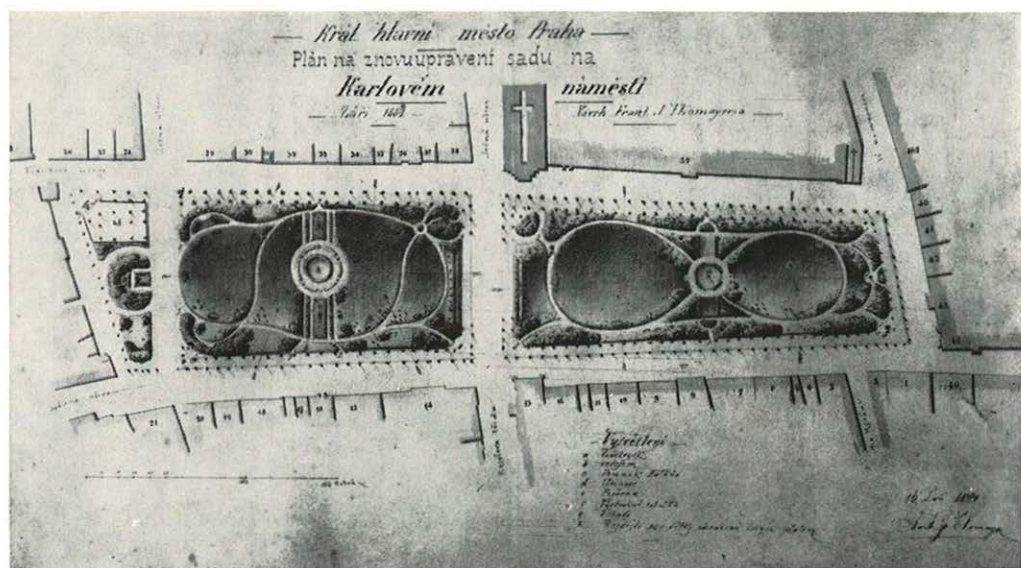
Dobytčí trh, plán z roku 1839 (snímek J. Janatková)

úpravy. V roce 1910 byla v parku umístěna socha Karoliny Světlé od Gustava Zouly, v roce 1931 socha Elišky Krásnohorské od Karly Vobišové. Za první světové války zanikly porosty stálezelených dřevin, výsadby cibulovitých květin a vavříny stromkovitého vzrůstu (Novotný, J.). V průběhu německé okupace byla v části parku před Novoměstskou radnicí vybudována protipožární nádrž a v jižní části protiletectvé kryty. V letech 1945–1947 byl park postupně znovu obnoven, v roce 1948 byla upravena severní část, v roce 1949 bylo zřízeno dětské hřiště na místě vybombardovaných krytů v jižní části. V roce 1960 byla v severní části, před Novoměstskou radnicí umístěna socha Jana Želivského od Jaroslavy Lukešové a o rok později uprostřed jižní části pomník Jana Evangelisty Purkyně od Vladimíra Štrunce a Oskara Kozáka. V průběhu let byl park doplňován výsadbami nových stromů. V současné době je park na Karlově náměstí ve správě hlavního města Prahy – podniku Sady, lesy a zahradnictví.

Parková úprava Karlova náměstí má charakter volně na sebe navazujícího sledu krajinářských romanticky zabarvených pohledů. Plocha je uličními komunikacemi rozdělena na tři části. Ve střední a jižní části, zhruba v jejich středu jsou vloženy archi-

Úprava parku
na Karlově náměstí
kolem roku 1870
(snímek B. Reš)

Sadová úprava Karlova náměstí podle návrhu F. Thomayera, nerealizovaná alternativa, 1884 (snímek J. Janatková)

tektonické prvky – bazény. Okolí bazénů ve střední části parku je řešeno přísně geometricky s květinovou výzdobou a keřovými růžemi. Páteří parku je dálkový průhled na podélné ose, na severu ukončený pomníkem Vítězslava Háška (instalován v roce 1881), na jihu pomníkem Benedikta Roezla (instalován v roce 1898). Průhled je lemován malebnými kulisami vzrostlých stromů – jednotlivých i skupin. Velmi důležitou součástí koncepce tohoto parku je modelace terénu, tak typická pro úpravy Frant. Thomayera. Příčný sklon terénu je vyrovnán terénním stupněm se schodištěm, náspy zabíhajícími do rovinné úpravy s vhodným osazením. Po okraji parku je v celé délce vytvořen vyvýšený val osázený hustou keřovou výsadbou a jednotlivými vzrostlými stromy, a tím je areál parku velmi vhodně izolován od okolních velmi frekventovaných komunikací. Spojka ulic Ječné a Resslovy je pohledově zakryta zdvižením terénu u komunikace, takže při pohledu ve směru podélné osy (hlavní průhled) působí parková plocha jako jednolitý celek. Velmi poučné je pro nás i použití dřevin, střídání soliterních jedinců a skupin. S ohledem na nepříznivé podmínky (zakouření ovzduší) bylo použito jen málo jehličnatých dřevin a bylo naopak využito především dřevin odolnějších, jako například pajasánů, jerlínů apod. Byla použita celá řada exotů (jak v úpravě F. Thomayera, tak i později), které dnes poskytují zajímavé informace o jejich růstových možnostech v městském prostředí.

Květinová výzdoba se uplatňuje v současné době ve střední části, kolem bazénu a po obou stranách spojky ulic Ječné a Resslovy. V minulosti, jak je patrné z dobových fotografií, byla květinová výsadba daleko bohatší, a přitom výrazově čistší.

Důležitým prvkem sadovnické kompozice parku jsou i v něm postavené pomníky a drobné užitkové stavby. V době Thomayerova působení u pražských sadů zde byly umístěny v souladu s kompozicí parku pomníky Vítězslava Háška (v severní části parku) a Benedikta Roezla (v jižní části parku). U ostatních nelze říci, že jejich umís-

tění bylo vhodně zvoleno, zvláště u pomníku Karoliny Světlé, který je vypracován v tmavém materiálu a umístěn před tmavé pozadí, a u pomníku J. E. Purkyně, kde není pamatováno na jeho vhodné rámování. Neodpovídá ani umístění kašny před Novoměstskou radnicí do trávnickové plochy. Daleko správnější by zde bylo použití mozaikové dlažby. Nevhodně působí i bývalá protipožární nádrž v severní části parku.

Velmi vhodně je v jihovýchodním cípu střední části umístěno secesní veřejné hygienické zařízení. Naopak naprosto neorganicky působí obdobné moderní zařízení v severozápadním cípu střední části parku.

Úprava parku na Karlově náměstí je klasickou ukázkou parkové úpravy náměstí a reprezentantem vývoje zahradní architektury v 19. století.

První podrobný přehled dřevin rostoucích na Karlově náměstí publikoval v roce 1927 O. Křížek. Popis parku, jeho dřevin a stručnou historii uveřejnil v publikaci *Pražské sady* J. Novotný v roce 1960. Výsledky podrobného dendrologického průzkumu byly zpracovány K. Dudychem ve spolupráci s A. Pilátem formou grafického listu – dendrologického plánu význačných dřevin v roce 1961. Pro potřeby ochrany přírody vypracoval J. Novotný podrobný dendrologicko-sadovnický plán se stavem k 1. únoru 1967. Tyto podklady nám posloužily k podrobnějšímu rozboru skladby dřevin tohoto významného parku, podrobný soupis zde není možné pro nedostatek místa uvádět.

Na základě posouzení stáří jednotlivých stromů v parku je možno určit čtyři věkové kategorie. Pozůstatky úpravy předthomayerovského období představuje s největší pravděpodobností platan javorolistý (*Platanus acerifolia*) na střední ploše jižně od bazénu a trnovník akát (*Robinia pseudoacacia*) na jihozápadním okraji střední plochy poblíž pomníku Elišky Krásnohorské; strom pochází asi z původního okrajového stro-mořadí. Vrba náhrobní (*Salix sepulchralis*) je údajně výmladkem staršího exempláře. (Novotný, J., 1970.)

Z období úpravy realizované Františkem Thomayerem pochází většina mohutných jedinců, např. jerlíný japonské (*Sophora japonica*), topol šedavý (*Populus canes-*

Karlovo náměstí po úpravě F. Thomayera (snímek J. Janatková)

cens), javor stříbrný (*Acer saccharinum*), dub velkoplodý (*Quercus macrocarpa*), jilmy (*Ulmus glabra*, *U. carpinifolia*, *U. carpinifolia* Dampieri), svitel latnatý (*Koelreuteria paniculata*) – nejstarší v Praze, pajasan žláznatý (*Ailanthus altissima*), platany javorolisté (*Platanus acerifolia*), katalpa obecná (*Catalpa bignonioides*) aj.

I v pozdějším období, asi v době působení O. Křížka, zde byly doplňovány další dřeviny. Tomuto období odpovídají vzrůstem např. javor přehlížený (*Acer neglectum*), líska turecká (*Corylus colurna*), dub pýřitý (*Quercus pubescens*), višně mahalebka (*Cerasus mahaleb*), střemcha obecná (*Padus racemosa*) a další.

Celkem bylo při průzkumech v letech 1970–1972 zjištěno sedmdesát devět taxonů dřevin. Z toho asi jen 22 % jsou dřeviny domácí, ostatní jsou exoty a kultivary. Mezi základní dřeviny, na kterých je postaven základ, patří jerlín japonský, pajasan žláznatý, trnovník akát, javor mléčný, jilmy, platan javorolistý, z keřů zlatice převislá, šerík obecný, pámelník bílý, čimšník obecný, višně mahalebka.

Za dendrologicky a sadovnický nejvýznamnější dřeviny parku na Karlově náměstí pokládáme jerlín japonský (*Sophora japonica* L.) – statné stromy, podobné akátu, avšak větve nemají trny. Jsou nápadné velmi pozdním květem (v srpnu–září). V parku je jich asi dvacet osm kusů (tj. 9 %), největší dosahují obvodu kmene téměř 200 cm ve výšce 130 cm nad zemí (Svoboda, A., 1959). Dalším velmi významným druhem je platan javorolistý (*Platanus acerifolia* /Ait./ Willd.). Mohutné stromy jsou nápadné odlupčivou borkou a typickými kulovitými plodenstvími. Největší zde dosahuje na patě obvodu kmene 680 cm. Jeho kmen je dutý a bude nutné jej v nejbližší době znovu konzervovat. Význačnou dominantou je i již zmíněná vrba náhrobní (*Salix sepulcralis* Simonkai) u bazénu ve střední části parku a mohutný exemplář trnovníku akátu poblíž pomníku Elišky Krásnohorské. Krásné exempláře vytvářely i naše domácí jilmy (*Ulmus carpinifolia* Gled., *U. glabra* Huds.). Z nich většina už podlehlá tzv. holandské nemoci (grafióze), působené houbou *Ceratocystis ulmi*; jejich ztrátou je značně narušen parkový základ. Zajímavým stromem je i jinan dvoulaločný (*Ginkgo biloba* L.) s velmi okrasnými listy, které mají jemnou vějířkovitou žilnatinu. Jinan je představitelem většinou již vymřelých primitivních nahosemenných rostlin. Vzácné jsou i keře fontanesie Fortunovy (*Fontanesia fortunei* Carr.), podobné ptačímu zobu a keře zimolezu Purpusova (*Lonicera purpusii* Rehd.) s vonnými květy, rozkvétajícími před rašením listů (Pilát, A., 1961). Dalším velmi zajímavým a krásným stromem je i svitel latnatý (*Koelreuteria paniculata* Laxm.), nápadný dlouhými lichozpeřenými listy, s lístky na okraji nepravidelně vroubkovanými, latami drobných žlutých květů a posléze i nafouklými tobočkami v zimě. Stromy svitelu na Karlově náměstí (nejstarší byl již odstraněn) patří mezi nejpěknější v Praze. Mezi vzácnosti patří i javor přehlížený (*Acer neglectum* Lge.), kříženec druhů *A. campestre* a *A. lobelii*. (Svobodová, D., 1971.) Park na Karlově náměstí je tedy i významným dendrologickým objektem v Praze.

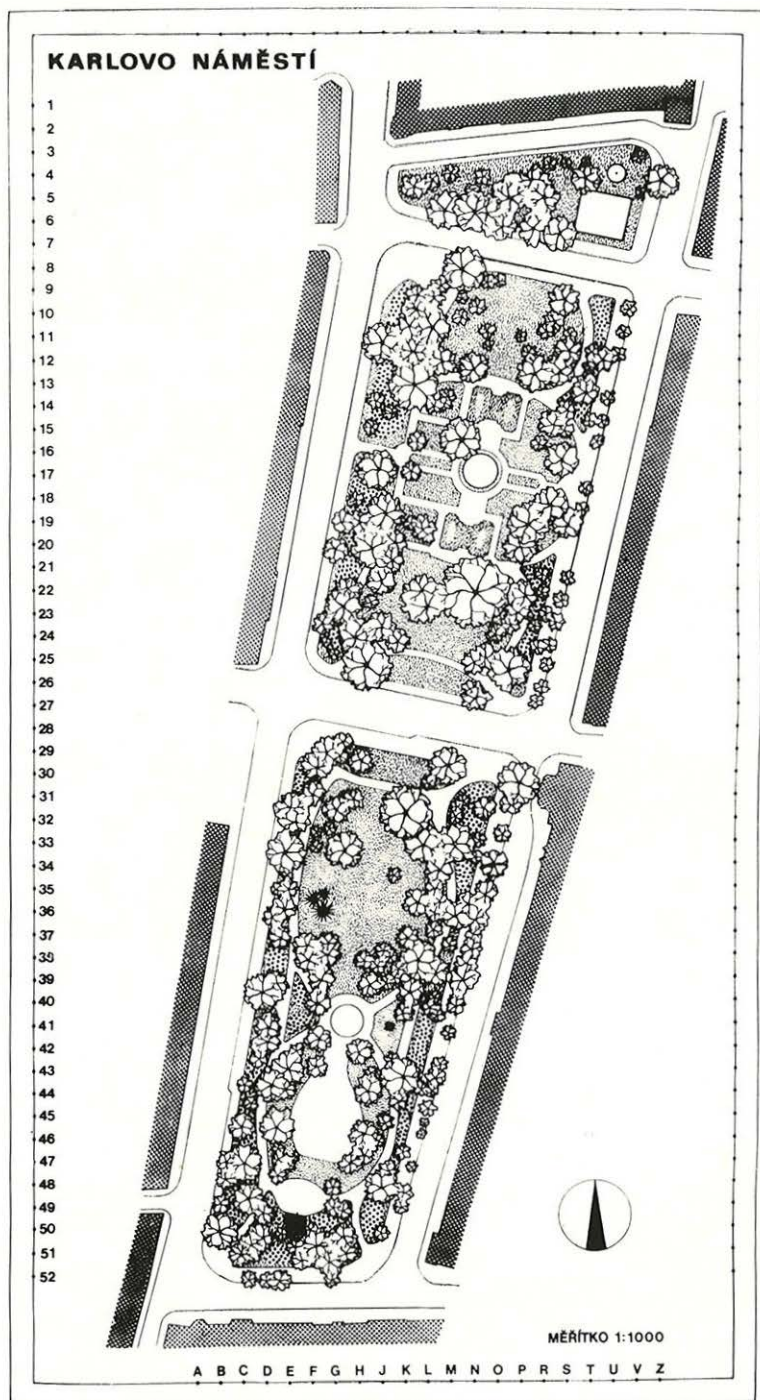
Na někdejším Dobytčím trhu – dnes Karlově náměstí, uvnitř Nového Města se až do poloviny 19. století stromy uplatňovaly jen sporadicky. Teprve pak jsou ze zachovaných dokladů zřetelné parkové úpravy. Základ dnešního parku na Karlově náměstí, zejména pokud jde o modelaci terénu a rozložení hlavních hmot zeleně, byl navržen a realizován Františkem Thomayerem v letech 1884–1885. Od té doby byly na Karlově

Karlovo náměstí z počátku 20. století (snímek archiv PSSPPOP)

Karlovo náměstí s pomníkem B. Roczla z počátku 20. století (snímek archiv PSSPPOP)

Dendrologický plán parku na Karlově náměstí (kresba E. Hnilička, snímek Z. Helfert)

náměstí uskutečněny jen drobnější změny v osázení, osazení pomníků, drobné stavby, dětské hřiště. Dobově charakteristická a zvláště cenná u Karlova náměstí je modelace terénu a celková kompozice parku, která se ve své podstatě dochovala od jeho založení. Výrazný podíl na utváření parku má i druhová a tvarová rozmanitost dřevin. Bylo zde zjištěno sedmdesát devět taxonů přibližně v třech stech exemplářích (stav k 31. prosinci 1972). Jilmy na Karlově náměstí jsou prakticky všechny napadeny tzv. holandskou nemocí (grafiózou), která způsobuje jejich postupný úhyn. Výhledově bude nutná zásadnější obnova porostů v parku, zejména keřových výsadeb na okrajových valech. Je nutné, aby jakékoliv zásahy v parku odpovídaly charakteru jeho založení.

Park na Karlově náměstí, vzhledem ke své poloze v centru města, má velký význam jak historický, urbanistický, tak i pro krátkodobou rekreaci obyvatel hlavního města. I když dnes prochází v této oblasti rušná veřejná doprava, jsou její účinky eliminovány zemními valy na okrajích parku, které jsou hustě osázeny keři. Toto opatření, které umožnilo z parku vytvořit významný klidový prostor, dokládá, jak prozíravý a velkoryse promyšlený byl záměr zakladatele parku. Zeleň Karlova náměstí v přímé návaznosti na zahrady Emauz a areál Karlova s Folimankou spoluvytvářejí přírodní koridor, který obepíná zástavbu tohoto sektoru hlavního města a který se výrazně uplatňuje v jeho urbanistickém pojetí.

Celkové zhodnocení parku na Karlově náměstí a zvážení možností jeho ohrožení vede Pražské středisko státní památkové péče a ochrany přírody k tomu, aby tento význačný pražský park a zároveň i jeden z mála zachovaných Thomayerových základů byl zapsán do Státního seznamu nemovitých kulturních památek, ve smyslu zákona č. 22/1958 Sb. jako doklad zahradní tvorby konce minulého století.

Poznámky

¹ Zlatá Praha XVI, 1899, s. 120.

² V roce 1886 až 1890 zhotovil zahradník Julius Krýsa, pod vedením Fr. Thomayera situační nákresy stromů v pražských ulicích. Zákres stromů na Karlově náměstí byl rozdělen na dvě části. Na části Karlovo náměstí I bylo v roce 1886 – 196 stromů, na části Karlovo náměstí II – 156 stromů.

Literatura

- Dudych, K.-Pilát, A., Karlovo náměstí. Grafické listy a seznam dřevin. In: Pražské parky a dřeviny – soubor grafických listů. Vydal Útvar hlavního architekta města Prahy v Kartografii, n. p., Praha 1961, 2 grafické listy a 1 legenda.
- Javůrková, J., Pražská pomníková krize. Výtvarné umění, Praha 1963/13.
- Křížek, O., Seriál o dřevinách pražských parků, Čs. zahr. listy, Praha 1927/28.
- Mádl, L. B., Pomník na náměstí, Umění, Praha 1931/4, s. 245–265.
- Merhout, C., a další, Zmizelá Praha, Praha 1945 – 8.
- Novotný, J., Pražské sady, Sport. a tur. nakladatelství, Praha 1960.
- Novotný, J., Velké životy – František Thomayer, Zahr. listy, Praha 1970/63, s. 16–17, 94–95, 124.
- Novotný, J., Karlovo náměstí. Dendrologicko-sadovnický plán, Pražské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, Praha 1967.
- Novotný, J., Karlovo náměstí. Historický rozbor. Rukopis. Pražské středisko státní památkové péče a ochrany přírody (nepublikováno).
- Novotný, J., Kapitoly o pražské zeleni. Zahradnictvo, Bratislava 1976.

- Pilát, A., Časně kvetoucí a vonné zimolezy. Živa, Praha 1961.
- Poche, E.-Janáček, J., Prahou krok za krokem, Orbis, Praha 1963.
- Skalická, A.-Svoboda, A. M., Vzácnější dřeviny Prahy, Zpr. čs. bot. spol., Praha 1971/6, s. 97–108.
- Skalický, V.-Skalická, A., Dub šipák – *Quercus pubescens* Willd. ve Velké Praze. Dendrol. sděl., Praha 1967/14, s. 2–6.
- Svoboda, A. M., Svitel latnatý – *Koelreuteria paniculata* Laxm. – v Československu. Zpr. dendrol. sekce čs. bot. spol., Praha 1959/2, s. 34–35.
- Svoboda, A. M., Jerlín japonský – *Sophora japonica* L. – užitečný okrasný strom a jeho rozšíření. Zpr. čs. bot. spol., Praha 1959/2, s. 239–242.
- Svoboda, A. M., Několik poznámek k pěstování dubu pýřitého, Dendrol. sděl., Praha 1968/18, s. 12–13.
- Svoboda, A. M., Bibliografické poznámky o literatuře a činnosti Benedikta Roetzla. Rukopis v knihovně Bot. ústavu ČSAV Průhonice, 1969/4, s. 22 lit.
- Svoboda, A. M., Význam Františka Thomayera pro dendrologii, Dendrol. sděl., Praha 1971/25, s. 33.
- Svoboda, A. M., Pražské parky a dřeviny – Seznam zpracovaných parků, zahrad a sadů, Seznam dřevin – jehličnatých a listnatých. In: Dudych, K.-Pilát, A.-Svoboda, A. M., Pražské parky a dřeviny. Vydal Útvar hlavního architekta města Prahy v Kartografii, n. p., Praha 1975, 80 grafických listů a legend, 5 úvodních listů s vysvětlivkami.
- Svoboda, A. M., Pražské parky a dřeviny, Živa, Praha 1975.
- Svoboda, A. M., Jehličnaté dřeviny významných parků a zahrad v Praze, V: Indrodukce okrasných jehličnatých dřevin (Studie ČSAV, Praha 1976/5, s. 93–103).
- Svoboda, A. M., Listnaté dřeviny významných parků a zahrad v Praze, V: Indrodukce okrasných listnatých dřevin, Studie ČSAV, Praha 1978 (v tisku).
- Svoboda, A. M., Grafické listy pražských parků a dřevin, Památky a příroda, Praha 1978.
- Svoboda, A. M.-Svobodová, D., Vysoce okrasná a nenáročná dřevina pajasan žlaznatý – *Ailanthus glandulosa* Desf. – Živa, Praha 1969/17, s. 168–169.
- Svobodová, D., Zajímavá dřevina *Acer neglectum* Lge., její okrasná odrůda *Acer neglectum* cv. *Annae*. Dendrol. sděl., Praha 1971/25, s. 10–11.
- Tomek, V. V., Dějepis města Prahy, Praha 1892.
- Volek, M., Pražské sady a zahrady období 1860–1960 a jejich ochránci. V: Staletá Praha, Praha 1975.
- Wirth, Z., Pražské zahrady, Praha 1943.